

Gulyás Borbála

Bocskay György kalligráfus oklevelei a Habsburg házassági diplomácia szolgálatában

1. kép. A Palazzo Vecchio Michelozzo-udvarának belső dekorációja. A szerző felvétele, 2009

A firenzei Palazzo Vecchio főkapuján át belépő látogatót pompás késő manierista dekoráció fogadja. A Michelozzo-udvar oszlopaikat „alla Romana” stukkók borítják, boltozatát változatos groteszk kereteléssel ellátott medaillonok és veduták díszítik (1. kép).¹ Az antik érmeket imitáló medaillonok ábrázoláσαι I. Cosimo Medici tetteit dicsőítik, míg a látképek 17, a Habsburgok osztrák ágának fennhatósága alatt álló város – többek között Bécs, Linz, Graz, Innsbruck, Pozsony, Prága – vedutáit mutatják be. A Palazzo Vecchio épületében első látásra talán különösnek tűnő képi program magyarázata egy Habsburg–Medici-házasság létrejöttében keresendő. A dekorációt Habsburg Johanna és Francesco Medici esküvője (1565) alkalmából Giorgio Vasari és műhelye készítette. A menyasszony látványos diadalmenet keretében érkezett Firenzébe, amelynek utolsó állomása a Palazzo Vecchio volt. Vőlegénye az épület lépcsőjén fogadta, majd a nem sokkal korábban megújult palotába az e célból átalakított udvaron keresztül vonultak be.²

A Habsburg-ház házassági politikája a család sikeres birtokszerzésében és külhoni diplomáciájában alapvető szerepet töltött be. A 16. század közepe táján I. Ferdinánd tíz, felnőttkort megért leánygyermek közül hét más-más

¹ Edmund PILLSBURY: An Unknown Project for the Palazzo Vecchio Courtyard. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*, 14. 1969. 57–66; *Nozze italiane. Österreichische Erzherzoginnen im Italien des 16. Jahrhunderts*. Ausstellungskatalog. Hg. Sabine HAAG. Kunsthistorisches Museum Schloss Ambras. Wien, Kunsthistorisches Museum, 2010. 51–53, No. 1. 10. (Margot RAUCH). A tanulmány doktori disszertációm (*Egy „magyar Zeuxis” Bécsben. Bocskay György [1510 k.–1575] kalligráfus tevékenysége*. Budapest, ELTE BTK, 2012) egyik fejezetének átdolgozott változata.

² Randolph STARN–Loren PARTRIDGE: *Arts of Power. Three Halls of State in Italy. 1300–1600*. Berkeley–Los Angeles–Oxford, University of California Press, 1992. (The New Historicism 19.) 174–175.

uralkodócsaládok tagjaival házasodott össze. Közülük négyen a legjelentősebb itáliai fejedelemségekbe kerültek. Katharinát a fiatalon elhunyt III. Francesco Gonzaga mantovai herceggel jegyezték el (1549), Eleonorét pedig néhány évvel később Guglielmo Gonzaga vette feleségül (1561). A két újabb itáliai esküvőre majdnem egy időben, 1565 végén került sor. Johanna (1547–1578) tehát Francesco Medici (1541–1587, 1574-től nagyherceg), míg Barbara (1539–1572) II. Alfonso d'Este ferrarai herceg (1533–1597, 1559-től herceg) hitvese lett.³

Kevésbé ismert azonban, hogy a két 1565. évi házasságkötés alkalmából Habsburg részről reprezentatív kivitelű ratifikációs oklevelek készültek. Jelen tanulmány célja, hogy röviden ismeresse a firenzei, illetve a ferrarai esküvő lebonyolítását, majd bemutassa az ezek kapcsán Bécsben kiadott okleveleket, és javaslatot tegyen alkotójuk személyére. Mint látni fogjuk, a két házassági ratifikációt igen kvalitásos kalligráfiák és mustrák díszítik, amelyek kivitelezésére véleményünk szerint a bécsi udvarban szolgáló magyar kalligráfust, Bocskay Györgyöt kérték fel.

A firenzei, valamint a ferrarai esküvő létrejöttét több évnyi diplomáciai egyeztetés előzte meg. Még 1564-ben jött létre a Habsburg–d'Este házassági megállapodás, 1565 januárjában pedig megszületett a végleges döntés arról, hogy Francesco Medici felesége Johanna lesz. E házasság, amely a Medici-örökös és az előző császár (I. Ferdinánd) gyermeke, egyúttal az akkor uralkodó császár (II. Miksa) testvére között kötött meg, központi jelentőséggel bírt a firenzei család számára. Az európai uralkodóházak részéről immár a Mediciék nagy múltú dinasztiaként való elismerését jelentette, ami azután közvetetten a nagyhercegi cím megszerzéséhez (1569) vezetett.⁴

A két Habsburg hercegnő testvéreivel együtt Innsbruckban nevelkedett. 1565 júniusában, illetve októberében itt látogatta meg őket külön-külön a két vőlegény. Közben Bécsben megkezdtek az esküvők közös előkészítését, például a két hozományt (pl. ruhák, ékszerek) egyszerre állították össze. Habsburg részről igyekeztek a lebonyolítást minél gazdaságosabban megoldani, ami abban is megmutatkozott, hogy Barbara és Johanna végül közös kísérettel indult Itáliába. Innsbruckot a menet november 14-én hagyta el és Trentóig együtt haladt, majd kettévált, és november 30-án Mantovában ismét találkozott. Innen a két hercegnő útja már külön folytatódott Ferrara, illetve Firenze felé.⁵

Ferrarában az esküvőt december 5-én tartották meg. Az eseményt kísérő ünnepségek (lovagi küzdelmek, tűzijátékok) lezárásaként *Il tempio d'amore* címmel jelmezes tornát rendeztek, amely a középkori lovagregények világát idézte fel. E célból a palota egyik kertjében ideiglenes színházat építettek. Az előadás konklúziója, amely az erényes szerelem hatalmát hirdette, a Habsburg hercegnő kedvéért németül hangzott el. A darab szerzője nagy valószínűséggel maga Torquato Tasso volt, aki ekkoriban a ferrarai udvarban szolgált.⁶

Johanna közben kíséretével együtt Firenze felé vette az irányt, ahová december 16-án nagyszabású diadalmenettel vonult be.⁷ A fesztiválsorozat programja, valamint az ez alkalomra

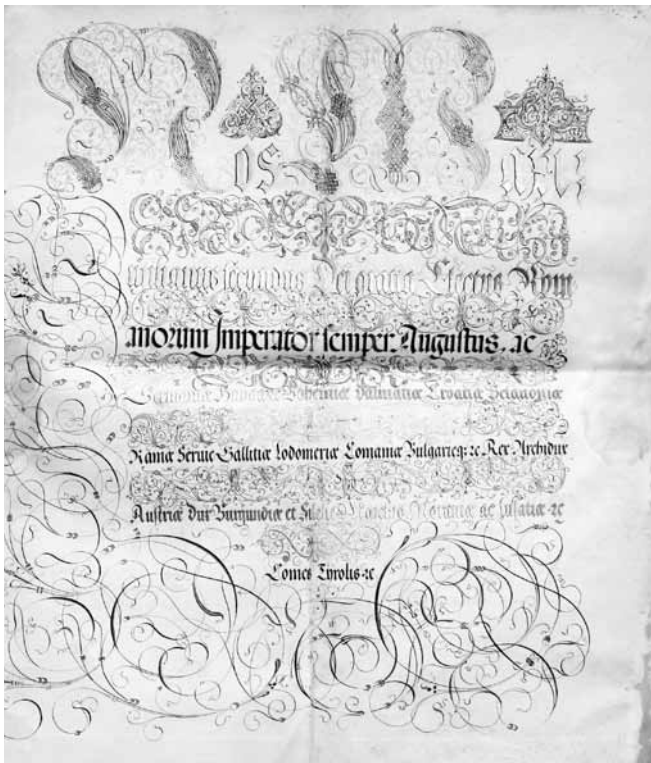
³ Margot RAUCH: Verkaufte Bräute? Kaiser Ferdinands Töchter zwischen Bild und Welt. In: *Nozze italiane* 2010. i. m. 27–36.

⁴ Margot RAUCH: Großherzogin Johanna – „in hochbedrangter kommernis“. In: *Nozze italiane* 2010. i. m. 140; Katharina SEIDL: Herzogin Barbara – „allain, dass mir die waill gar lang ist“. uo. 111.

⁵ Brigitte GROHS: Italienische Hochzeiten. Die Vermählung der Erzherzoginnen Barbara und Johanna von Habsburg im Jahre 1565. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 96. 1988. 331–381; *Nozze italiane* 2010. i. m. 168–170, No. 4. 16. (Thomas KUSTER); RAUCH: Großherzogin... 2010. i. m. 140–141; SEIDL 2010. i. m. 111.

⁶ SEIDL 2010. i. m. 111–112; *Nozze italiane* 2010. i. m. 130–131, No. 3. 12. (Veronika SANDBICHLER)

⁷ A firenzei ünnepségsorozatról számos egykorú leírás ismert (M. A. KATRITZKY: The Florentine *entrata* of Joanna of Austria and Other Entrate Described in a German Diary. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 59. 1996. 150–152). Közülük kiemelendő egy népszerű nyomtatvány (Domenico MELLINI: *Descrizione dell'entrata*... Firenze, 1566), valamint az a beszámoló, amelyet Vasari *Vitéjének* 1568-as kiadásához csatolt ([Giovanni Battista CINI]: La descrizione dell' apparato per le nozze del Principe Francesco de Medici. In: *Le opere di Giorgio Vasari. Tomo VIII. Scitti minori*. Ed. Gaetano MILANESI. Firenze,

2. kép. A Habsburg–d’Este házasság ratifikációs oklevelének címlapja, Bécs, ÖStA HHStA Familienurkunde 1355., 2r. Az ÖStA felvétele, 2009

készült efemer építmények koncepciója Vincenzo Borghinótól származott, a kivitelezésben pedig Vasari és műhelye működött közre.⁸ A diadalmenet útvonalán nem kevesebb, mint 11 ideiglenes diadalívet emeltek, de ez alkolomból készült el például a Piazza della Signorián Bartolomeo Ammanati Neptun-kútja is.⁹ Már említettük, hogy a menet utolsó állomása a Palazzo Vecchio volt (1. kép). A menyasszony ünnepélyes fogadására a palota nagytermében (Sala Grande) került sor, ahol a mennyezet freskói kevéssel előbb készültek el. Az ugyancsak Vasaritól és műhelyétől származó dekoráció centrumában I. Cosimo Medici apoteózisa kapott helyet.¹⁰ Magát a kézfogót két nappal később tartották meg a firenzei székesegyházban. Az ünnepségek – jelmez felvonulások, színelőadások, táncmulatságok, lovagi játékok – 1565 karácsonyától egészen a következő év farsangjáig tartottak.

Az 1565-ös házasságkötések alkalmából II. Miksa császár, valamint két fivére, Ferdinánd és Károly főherceg reprezentatív kiállítású, fűzet formátumú okleveleket adott ki, amelyekkel a két itáliai féllel korábban már megkötött házassági szerződéseket ratifikálták.¹¹

Mindkettőt egy helyen és időpontban, 1565. november 1-én állították ki Bécsben.¹² A Habsburg–d’Este házasság ratifikációja a bécsi (2. kép),¹³ míg a Habsburg–Medici házasságé (3. kép)¹⁴ a firenzei levéltárban maradt fenn.¹⁵ Ez a tény valószínűsíti, hogy az oklevelekből eredetileg két-két

G. C. Sansoni Editore, 1882. 517–622). A gazdag szakirodalomból csak néhány említésére van itt módunk: A. M. NAGLER: *Theatre Festivals of the Medici. 1539–1637*. New Haven–London, Yale University Press, 1964. 13–35; STARN–PARTRIDGE 1992. i. m. 168–212, 267–294; Laura CARSILO: Gli apparati decorativi del 1565, tra l’effimero e il definitivo. In: *Palazzo Vecchio. Officina di opere e di ingegni*. Ed. Carlo FRANCINI. Silvana Editoriale, 2006. 246–249; *Nozze italiane* 2010. i. m. passim.

⁸ Többek között lásd Edmund PILLSBURY: Drawings by Vasari and Vincenzo Borghini for the Apparato in Florence in 1565. *Master Drawings*, 5. 1967. 281–283; R. A. SCORZA: Vincenzo Borghini and Invenzione: The Florentine Apparato of 1565. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 44. 1985. 57–75.

⁹ STARN–PARTRIDGE 1992. i. m. 267–294.

¹⁰ STARN–PARTRIDGE 1992. i. m. 294–304.

¹¹ A Habsburg–d’Este házassági szerződés 1564. október 16-án, míg a Habsburg–Medici házassági szerződés 1565. március 4-én kelt (GROHS 1988. i. m. 339).

¹² Szintén Bécsben, november 1-én íródott az a dokumentum, amelyben Johanna arról nyilatkozott, hogy halála esetén lemond a rá eső Habsburg-örökségről, vö. *Nozze italiane* 2010. i. m. 170, No. 4. 17. (Thomas KUSTER)

¹³ Bécs, 1565. november 1. (Wien, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv – a továbbiakban: ÖStA HHStA – Familienurkunden, No. 1355.)

¹⁴ Bécs, 1565. november 1. (Firenze, Archivio di Stato, Trattati internazionali, V.)

¹⁵ A firenzei példányra annak budapesti kiállítása kapcsán figyeltem fel (*A Mediciek fénykora. Élet és művészet a reneszánsz Firenzében*. Szerk. Monica BIETTI–Annamaria GIUSTI–TÁTRAI Vilmos. Kiállítási katalógus, Szépművészeti Múzeum, Budapest, Szépművészeti Múzeum, 2008. 237, No. 137. [Anna BELLINAZZI, Bocskay György említése nélkül]). Itt szeretném megemlíteni Anna Bellinazzi (+) nagylelkű segítségét, aki lehetővé tette számomra az oklevél akkori személyes tanulmányozását.

A kalligrafikus oklevelek díszítményei tehát véleményünk szerint Bocskay Györgynek tulajdoníthatók.¹⁷ A felkérés azt jelentette, hogy Bocskayt, aki a források szerint 1564-től valószínűleg „az uralkodó kalligráfusaként” kapta az udvartól második fizetését, egy olyan feladattal bízták meg, amely a Habsburg-ház és a császárság külhoni reprezentációja szempontjából kiemelt jelentőséggel bírt. Egy másik, hasonló súlyú munkájaként I. Miksa császár innsbrucki síremlékét említhetjük, amelynek feliratain 1565-ben, az oklevelek elkészülte idején már javában dolgozott.

A két, lényegében azonos címlap több jellegzetes megoldása vall Bocskay Györgyre. Az első a szöveg kezdetén a fonatos fraktúr iniciálék („Flechtwerkinitial”) hangsúlyos használata. Ezt a dekoratív fraktúrt az egyik legnevesebb német kalligráfus, id. Johann Neudörffer dolgozta ki a 16. század első harmadában. A típus ezt követően a védjegyévé vált, számos kéziratos, illetve nyomtatott művében szerepelt, sőt egy külön nyomtatott segédletet is szentelt neki (*Fraktur-Initial-Buch*. Nürnberg, 1550 k.).¹⁸ Bocskay mintaként ez utóbbit használta fonatos iniciáléihoz. A Magyar Királyi Kancellárián kiadott, neki tulajdonítható egyleveles armálisok legnépesebb csoportját szintén az ezzel díszített címereslevelek alkotják. Ugyancsak ez a különleges fraktúr dominálja valamennyi libellus formátumú armálisát.¹⁹ A Neudörffer-iniciálé a kalligráfus három írásmintakönyvében is gyakran feltűnik.²⁰ A címeresleveleken, valamint a kéziratokban legtöbbször szintén arany kivitelben jelenik meg.

A két oklevél címlapjának másik jellegzetessége az arany, illetve fekete szöveg változatos sorközi mustrákkal (arabeszk, akanthusz-ornamentika stb.) való gazdagítása, valamint az igen virtuóz vonalvezetésű lapszéli ornamentika. A díszítmények a betűkhöz illeszkedően szintén arany és fekete színűek. A két szín szabályos váltogatása az egyes sorközi ornamentalszekvenciákon belül, illetve a többi sorközi ornamentalszekvenciával együtt szimmetrikus alakzatokat eredményez. Az itt megjelenő finom lapszéldíszhez hasonló, lendületes aranypettyes mustrát találunk például Bocskaynak a Kunsthistorisches Museumban őrzött írásmintakönyvében (44r). Ugyanebben a kéziratban szintén több alkalommal megvalósul a sorközi fekete-arany mustrák szabályos egymásra felelgetése (pl. 31r). A Bocskaynak tulajdonítható armálisokon is rendszeresen feltűnnek a két oklevél fekete-arany mustráihoz hasonló, főként sorközi helyzetben. Elsősorban azokon a darabokon jelennek meg, amelyeknek ugyancsak a két ratifikációnál is látott arany Neudörffer-fraktúr a fő díszítőelemük.

A két házassági ratifikációt díszítő kalligráfiák és mustrák tehát számos egyéb, közel egykorú Bocskay-művel párhuzamba állíthatók: a Neudörffer-iniciálék és a fekete-arany színkombináción alapuló ornamentalszekvenciák a kalligráfus gyakran alkalmazott megoldásai közé tartoztak. Az igen magas minőségű oklevelek 1565-ben készültek, Bocskay tevékenységét tekintve egy olyan érett időszakban, amikor már számos művet (kéziratosokat és címeresleveleket) mondhatott magáénak. Felkérése kalligráfusi pályáján mindenképpen újabb elismerést jelentett, hiszen műveivel bekapcsolódhatott a bécsi Habsburg udvari reprezentáció egyik kiemelkedő feladatába, a két itáliai fejedelemséggel kötendő házasságok előkészítésébe.

¹⁷ Kivételt egyedül a címlapok felső zónájában, a két nagyméretű „N” és „M” iniciálék mellett elhelyezett arabeszk képeznek (2–2 darab), amelyek a többi díszítménnyel szemben meglehetősen elnagyoltak. Ezért elképzelhetőnek tartjuk, hogy ezek egy másik kéztől származnak.

¹⁸ Oliver LINKE–Christine SAUER: *Zierlich schreiben. Der Schreibmeister Johann Neudörffer d. Ä. und seine Nachfolger in Nürnberg*. Nürnberg, Stadtbibliothek, 2007. (Beiträge zur Geschichte und Kultur der Stadt Nürnberg, 25.) 44–51.

¹⁹ Vö. GULYÁS Borbála: Egy elfeledett armális a 16. század második feléből. Gersei Pethő János címerbővítő oklevele (1572). *Ars Hungarica*, 39. 2013. 59–64.

²⁰ Például Los Angeles, The J. Paul Getty Museum, Ms. 20., 119r; Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung für Handschriften und alten Drucken, Cod. ser. n. 2664., 14r; Wien, Kunsthistorisches Museum, Kunstammer, Inv.-Nr. 975., 92r.